

Akadeemik Arvo Krikmanni juubelisümposion “Scala naturae”

18. augustil 2014 toimus Tallinnas Eesti Teaduste Akadeemias sümposion “Scala naturae: Symposium in honour of Arvo Krikmann’s 75th birthday”. Rahvusvahelise nõupidamisega tähistati Eesti ühe mitmekülgsema ja viljakama folkloristi, Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteaduri ja Eesti Teaduste Akadeemia liikme Arvo Krikmanni juubelit.

21. juulil 75aastaseks saanud Krikmann on vaieldamatult olnud üks interdistsiplinaarsemaid folkloriste, mida kinnitab nt selle aasta alul pälvitud suur tunnustus – Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhind eesti rahvaluule väikevormide suureks kirjutamise ning lingvistilise folkloristika arendamise eest, huumoriküllase keele- ja keeleanalüütilise huumorikäsitluse eest, eesti sõnakultuuripärandi rahvusvahelise tutvustamise ning humanitaarteaduste edendamise eest. Tema hingelähedasimad uurimisteemad on olnud eesti ja läänemeresoome folkloori lühivormide allikalugu, historiograafia ja tekstoloogia (sh eesti fraseoloogia ja rahvaretoorika vanemate allikate uurimine); folkloori lühivormide struktuuritasandid ja nende seosed: süntaks, loogika, modaalsused, kujundisemantika; parömioloogilised klassifikatsioonid; kujundkõne teooria, huumoriteooriad ja poliitiline huumor; folkloori ja murdeleksika geograafiline levik jne. Juubilari pika teadlasekarjääri põhilisemate uurimissuundade ja uurimustega seostasid oma sümposioniettekanded vähemal või rohkemal määral kõik esinejad. Peale Eesti kolleegide olid juubelisümposioonile tulnud akadeemik Krikmanni akadeemilised sõbrad Soomest, Venemaalt, Poolast, Austriast ja Ameerika Ühendriikidest.

Pidulik päev algas Eesti Teaduste Akadeemia peasekretäri Leo Mõtuse ja TA juhatuse liikme Peeter Tulviste tervitustega. Seejärel oli kavas üheksa teadusettekannet. Lingvistilise taustaga noor uurija Joanna Szerszunowicz Białystoki Ülikoolist pidas ettekande (*Priamels as Carries of Cultural Information*) priaameli vormis ütlustest ja nende kultuurispetsiifilisest loomusest ja laengust. Priaameli all mõistetakse ütlust, kus mingi rea sõnade, fraaside või lühilause (kirjelduste-väidete) akumuleeritud lootelule järgneb kokkuvõttev puäntidee (nt eesti vanasõna *Terakese teenimine, kasulapse peksmine ja popsi rehe ahtmine – need on kolm kõige halvemat tööd* või *Rätsep, räim ja pääsuke – need on kõige kergemad surema*). Esineja keskendus eelkõige poola-, inglis- ja itaaliakeelsetele priaamelitele, mille võrdleva analüüsi tulemused osutasid mitmetele kultuurilistele (nt soouurimuslikest, rahvuslikest stereotüüpidest lähtuvatele) aspektidele.

Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna professor Ülo Valk keskendus (ettekandes *Animals, Animism and Vernacular Theorising*) loomkujundile uusanimistlikes teooriates ja päevakangelase omaaegsetele uurimustele loomavanasõnadest ja loomametafooridest ning vaatles vanasõnu kui usundilisi teateid.

Venemaa Riikliku Humanitaarteaduste Ülikooli professor Alexandra Arkhipova ettekande (*To Fear Stalin, to Laugh on Fidel: Two Ways of Tabooing in Authoritarian Societies*) fookuses oli nimetabu ametlik ja rahvapärane diskursus autoritaarsete ühiskondade näitel. Varasematest autoritaarse liidri nimega seotud keeldudest (nt juhi nime kasutamisest pärast surma) saab Arkhipova sõnul rääkida alates Qini dünastia valitsemisajast (aastail 221–206 eKr) Hiinas, kus ka 21. sajandil esineb ametlikke

nimekeelde (nt kommunistliku partei poliitbüroo liikmete perekonnanimede interneti-päringutele kohaldatud tulemüür). Esineja tegi kiirülevaate Stalini-aegsetest ametlikest nimekeeldudest ning suure juhi rahvapärastest hüüdnimedest, kuid eraldi käsitlemist leidis Kuuba mõjuka eksliidri Fidel Castro juhtum. *Comandante* üldsuse eest varjatud eraelu, mitmed nimetamisega seonduvad uskumused (nt valjusti nimetamine võib esile kutsuda isiku soovimatu kohalolu ja õnnetuse) ning eufemistlikud (nt *el Caballo* 'hobune') ja düsfemistlikud (nt *el Camello* 'kaamel') hüüdnimed. Laialtlevinud verbaalsed ja mitteverbaalsed hüüdnimed oleks justkui soodne pinnas hirmude ja keeldude leevendamiseks, kuid Arkhipova sõnul kasutab rahvas neid tänapäeval Kuubas pigem harjumusest ja nalja pärast. Samas nentis esineja kokkuvõttes, et Kuuba traditsioonis tekkis selliste pseudotabude, eufemismide ja düsfemismide põhjal justkui iseseisev suuline keel, mis vastandus ametlikule poliitilisele keelele. Ettekanne põhjustas elavat mõttevahetust ja küsimusi analoogsete tabude kohta tänapäeva Venemaal.

Venemaa Teaduste Akadeemia Antropoloogia- ja Etnograafiamuuseumi (Kunst-kamera) Ameerika osakonna juhataja Juri Berezkini laiahaardelise ettekande (*Three Tricksters: World Distribution of Zoomorphic Protagonists in Folklore Tales*) keskmes oli triksteri kui kindlate karakteristikutega zoomorfse tegelase kuju maailma eri rahvaste rahvajuttudes. Tuginedes omaloodud rahvaluulelis-mütoloogiliste motiivide leviala andmekataloogile (venekeelne tekstikogu on leitav interneti-aadressil <http://www.ruthenia.ru/folklore/berezkin/>), tõi Berezkin esile kolme zoomorfset triksterikuju – (1) rebane/šaakal/koiott, (2) jänes/küülik ning (3) ronk (vares) – leviku ja laenusuhted maailma folklooris. Geograafilise leviku kohta ilmnas näiteks, et rebasel/šaakalil pole konkurente kogu Euroopas, Ida- ja Lõuna-Siberis, Aasia kesk-, edela- ega lõunaosas, Põhja- ja Kirde-Aafrikas. Uues Maailmas on trikster-koiott levinud Põhja-Ameerika lääneosas ning trikster-rebane Kesk- ja Lõuna-Andides, Chakos ja Patagonias. Jänes on triksterina valdav suures osas Aafrikast ning Kagu- ja Ida-Aasias, laialt on ta levinud ka Põhja-Ameerika idaosas.

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhtivteadur Mare Kõiva vaatles ja võrdles (ettekandes *Invented Sacrality*) Eesti nüüdisaegseid pühakohti, kirjeldades nende kultuuriliste vääris- ja pühapaikade mitmekesisust ja mõtestades nende paikade ümberhindamist Hobsbawmi ja Rangeri mõiste *leiutatud traditsioon* (*invented tradition*) (1983) abil. Kõiva tõi hilisajal leiutatud traditsioonidena muuhulgas välja pühendusega pingid, nt Haapsalus hiljaaegu tekkinud tava paigaldada Väikese viigi äärde Wiedemanni laureaaside pingid, millest üks kannab 2014. aasta maikuust Arvo Krikmanni nime.

Grazi Ülikooli slavistika instituudi professor Peter Grzybek tegi (ettekandes *Estonian Proverbs: Some Linguistic Regularities*) kvantitatiivlingvistilise analüüsiga katset vastata eesti vanasõnade tüübikorpuse põhjal küsimusele vanasõnade keelelisest organiseeritusest – kui pikk on vanasõna, kui pikad on vanasõnatekstis sõnad, kas sõnade pikkus sõltub vanasõna pikkusest, sõna tekstisisisest asukohast jne. Oma analüüsis toetus Grzybek Arvo Krikmanni juba 1967. aastal ilmunud artiklile eesti vanasõnade keelestatistikast kui ühele varaseimale ja silmapaistvaimale tööle selles vallas.

Turu Ülikooli professor Pekka Hakamies pidas väga isiklikku laadi muheda ettekande (*Meetings with Arvo Krikmann*), kirjeldades mälestuspilte, mis on teda ja juubilari ühendanud ühiste vanasõnaprojektide kaudu. Hakamies andis üksikasjaliku ajaloolise ülevaate Matti Kuusi initsiatiivil 1970. aastail alanud läänemeresoome vanasõnaprojekti

“Proverbia septentrionalia” (1985, andmebaas loodi aastal 2000) töökaigust, taustaks nõukogudeaegsed takistused, mis Soome ja Eesti teadlastel ületada tuli.

Władysław Chłopicki Krakówi Jagiellooni Ülikoolist analüüsis (ettekandes *Power of Metonymy*) metonüümiat ehk “metafoori väiksemat öde”, lähtudes kognitivistlike teoreetikute töödest (nt Günther Radden, Vyvyan Evans, Melanie Green). Esmalt viandas ta metafoori ja metonüümi erinevused, võttes abiks mõisted *kael* ja *pea – kael* (metonüümi) loob ligipääsu *peale* (metafoor) –, seejärel osutas akadeemik Krikmanni töödele, et näidata metonüümi osatähtsust huumoriuurimises.

Teaduslikud ettekanded lõpetas üks sümposiooni aukülalisi – Vermonti ülikooli folkloristika ja germanistika professor Wolfgang Mieder (*Futuristic Paremiology: A Plea for the Study of Modern Proverbs*), kelle esinemine sisaldas manifesti tuleviku parömioloogiale. Moodne parömioloogia pole kuigivõrd tegelenud uusvanasõnade kogumise ja uurimisega. Üha olulisemale kohale tõuseb vajadus koguda ja analüüsida moodsaid vanasõnu (*modern proverbs*, eesti vasted nt *uusvanasõna*, *moodne vanasõna*). Muidugi on siin põhiprobleem (millega taas on oma uurimustes tegelenud ka juubilar) selles, kuidas leida ja avastada uusi vanasõnu, kui palju lihtsam on tuvastada vanu, mis on tuntud ja vanasõnaväljaannetes “raiutud”. Miederi arvates tuleks hakata süsteemselt tegelema moodsate vanasõnade korpuste loomisega, mis hoolimata IT-ajastu toest on keeruline ja ajamahukas.

Teadustöö ilma sõpruseta on vähe väärt. Vanad sõbrad, Vermonti ülikooli folkloristika ja germanistika professor Wolfgang Mieder ja Arvo Krikmann. Alar Madissoni foto 2014.

Juubilar Arvo Krikmann koos sümpoosioni korraldajate ja pühendusteose toimetajatega (vasakult esireas Piret Voolaid, Anneli Baran, tagareas Liisi Laineste). Alar Madissoni foto 2014.

Ettekannetele järgnesid raamatuesitlused. Anneli Baran, Liisi Laineste ja Piret Voolaid tutvustasid Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastuses ilmunud ingliskeelset artiklikogumikku *Scala naturae: Festschrift in Honour of Arvo Krikmann*. Alexandra Arkhipova esitles Peterburis ilmuva venekeelse teadusajakirja *Антропологический Форум* 21. numbrit, milles on austusavaldusena Arvo Krikmannile eraldi lühivormi- ja huumoripeatükk “Lippudest, draakonitest ja anekdootidest” (*О знаменах, драконах и анекдотах*). Sümpoosioni korraldasid Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond (uurimisprojekt IUT-2205) ja Eesti Teaduste Akadeemia. Ürituse koduleht, kust võib leida kava, asub interneti-aadressil <http://www.folklore.ee/ri/fo/konve/2014/scalanaturae/>.

Piret Voolaid